

ambiguous. Do they refer to the sultans? Or do they include also the sultans' entourage, and bureaucracy that involve in the diplomatic exchange? She mostly focuses on Ottoman and Mamluk sultans in every occasion and pays little attention to the agencies of the pashas, secretaries who most probably participated actively in composing the letters and arranging the diplomatic settings.

**Köstendilli Ali el-Halvetî. *Telvîhât: Bir Osmanlı Şeyhinin Dilinden Tasavvuf.*
Haz. Semih Ceyhan. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016. 285 sayfa.**

Ömer Sami Uzuner

Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
omer.sami@marmara.edu.tr

Kalden ziyade hâl ile ilişkili olan tasavvuf, satırlardan değil sadırlardan öğrenilip aktarılan, bu yolu talep ve irade edenin, irşad edip yol göstereni takip etmesiyle elde edilen marifet ve hakikatlerdir. Bu yolda elde edilen her türlü tecrübe, salık için önem arz etmektedir. Zira tabi olunan müşhid, kendi tecrübesi ve meşrebine göre talibi çeşitli yollardan marifet ve hakikate ulaştırmayı amaçlar. Bu çeşitlilik de tasavvuf sahasının genişliğinin en büyük sebeplerindendir.

Tarihî süreci içinde sürekli genişleyen tasavvuf düşüncesinin mensuplarından birisi de 16. yüzyıl Osmanlı döneminde yaşamış olan Köstendilli Ali el-Halvetî'dir. Künyesinden de anlaşılacağı üzere bir Halveti şeyhi olan Köstendilli Ali Efendi, hususi müşhidinin İbn Arabi (ö. 1240/638) olması hasebiyle Ekberi, bâtında Hacı Bektâş-ı Veli'ye (ö. 1271/669) müntesip olmasından dolayı da Bektaşî gelenek içerisinde yer alan bir sufidir. Soyu, Hz. Ömer'e dayanmaktadır. 1589/997 tarihinde vefat ettiği anlaşılan Köstendilli Ali Efendi'nin, halifelerinden Bursalı Şuhûdî Mehmed Efendi (ö. 1612/1021), şeyhinin vefatına kadar üç sene yanında bulunmuş, vefatına yakın bir zamanda ise şeyhinin sözlerini *Telvîhât-ı Sübhâniyye ve Mülhemât-ı Rabbâniyye* isimli eserde bir araya getirmiştir. Köstendilli Ali Efendi'nin tasavvufa dair sözlerinden oluşan bu eser Semih Ceyhan tarafından Arapça metnin tahkiki ve tercümesiyle birlikte neşredilmiştir. Kitap

önsöz, giriş, metin tercümesi, kaynakça, dizin ve son olarak Arapça tahkikli metinden oluşmaktadır.

Giriş kısmında dört başlık yer almaktadır. İlk olarak halifesi Bursalı Şuhûdî Mehmed Efendi ile şeyhi Köstendilli Ali el-Halvetî'nin irtibatından bahsedilmiştir. Ceyhan, eski dönem tarihçilerinin bir kısmının Köstendilli Ali Efendi ile üç pirin mürşidi Köstendilli Ali Alâeddin el-Halvetî'yi (ö. 1730/1143)¹ karıştırdıklarını belirtmiş, eldeki bilgiler ışığında bu eserin Köstendilli Ali Efendi'ye ait olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca Köstendilli Ali Efendi'nin, Köstendilli Ali Alâeddin el-Halvetî'den bir buçuk asır önce yaşamış olduğunu tespit etmiştir. Tarih kayıtlarında Köstendilli Ali Alâeddin el-Halvetî'nin halifesi olarak zikredilen Şuhûdî Mehmed Efendi'nin de, bu çalışma ile birlikte, Köstendilli Ali Efendinin halifesi olduğu netlik kazanmıştır (ss. 13-33). Bu kısımdaki ikinci başlık, Şuhûdî Mehmed Efendi'nin manevi feyiz aldığı Yakub el-Germiyânî (ö. 1571/979) ile irtibatı üzerinedir. Akabinde de şeyhi Köstendilli'nin yanında iken yazdığı *Telvîhât-ı Sübhâniyye* ve şeyhinin vefatı üzerine yazdığı *Levâmiu'l-eşvâk* adlı iki eserinden kısaca bahsedilen üçüncü bölüm yer almaktadır. Son olarak dördüncü bölümde *Telvîhât-ı Sübhâniyye*'de ortaya koyulan tasavvuf anlayışı ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Telvîh² (ç. telvîhât), sözlükte “işaret etmek, haber göndermek, parlamak” gibi anlamlara gelmektedir. Mülhemat ise “ilhamlar” demektir. Yani kitabın adı “Sübhân'ın işaretleri ve Rabbin ilhâmları” şeklinde Türkçeye çevrilebilir. İçerisinde 387 telvîhin bulunduğu bu metinde, Köstendilli Ali Efendi'nin Ekberî meşrepte olması hasebiyle bu tasavvufî düşünce dilini kullandığı görülmektedir. Hususiyetle İbn Arabî'nin *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* ve *Fusûsu'l-hikem* adlı eserlerinden beslendiği görülen Köstendilli Ali Efendi, tasavvufun en temel konuları üzerinde durmuştur.

Ceyhan, okuyucunun eserden istifadesini artırmak için, sistematik bir düzeni olmayan ve *telvîh-i şerîf* ve *telvîh-i sübhânî* gibi terkiplerle isimlendirilen telvîhleri konularına göre başlıklandırmıştır. Eserde Köstendilli'nin sözlerinin genel olarak tasavvufun belli başlı konuları üzerinde durduğu görülmektedir. Köstendilli, şeriat-tarikat-hakikat-marifet konularına öncelik vermiş; şeriatın, hepsinin temeli olduğunu, onun olmazsa olmaz bir

1 Ayrıntılı bilgi için bkz. Semih Ceyhan, *Üç Pirin Mürşidi: Halvetiyye, Ramazaniyye kolu Köstendilli Ali Alâeddin Efendi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015).

2 Tasavvuf literatüründe telvîh ya da telvîhât eserlerde nadir rastlanan isimlerdir. Kütüphane kataloglarına bakıldığında İsrakiliğin kurucusu Şihabüddin Sühreverdî Maktul'un (ö. 1191) *et-Telvîhâtü'l-levhiyye ve'l-arşîyye* (Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah, no. 996) adlı eseri ve İbn Kemmûne'nin (ö. 1289) bu eser üzerine *Şerhu't-Telvîhât* (Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Camii, no. 766) adlı bir şerh kaleme aldığı görülmektedir.

verde durduğunu ekseriyetle belirtmiştir (s. 74, 75, 83, 85). Vücûd, adem, vahdet-i vücûd gibi, tasavvufun İbn Arabî ile birlikte ana konularından biri hâline gelen mevzularına açıklık getirmiş ve varlık anlayışına dair Ekberî bir üslupla izahlarda bulunmuştur. Ayrıca mülk, melekût gibi kavramların da varlık âlemi içerisindeki yerinden bahsetmiştir. Bunların yanında a'yân-ı sâbitenin, yani varlıkların Allah ilminde sabit olan ezeli hakikatlerinin varlığın hakikati ile ilgili temel kavramlardan biri olduğunu beyan etmiştir. Ulûhiyyet ve rubûbiyyet konularını da ele alan Köstendilli, bu mertebelerin mahiyetini ve insanın bunlara bakışını ve duruşunu anlaşılır bir şekilde açıklamıştır. Ayrıca bu minval üzere tasavvuf sahasında çokça dillendirilen nübüvvet-velâyet konusuna değinmesi, Ekberî çizgide olmasının tesirlerinden biri olarak görünmektedir. Yine, özellikle üzerinde durduğu mevzulardan birisi de manevî yolda olmayan veya belli bir manevî aşamaya gelmemiş kimselerin, marifet ve hakikati tasavvuf kitaplarından elde etmeye çalışmasının onları yanlışta hatta dalâlete götürebileceği tehlikesidir. Bu tehlikeden dolayı birçok uyarı yapılmaktadır. İnsanın nefsinde karşı mücadelesinden bahseden Köstendilli, nefsin mahiyetini ve insanın tesirini ortaya koyarak ikaz ve izahlarda bulunmuştur. İnsan-ı kamil, mürşid-mürîd iribatından bahsetmiş, mürşidliğin esaslarını ve mürîdin mürşidine tabi olmasının zorunluluğunu zikretmiştir. Seyr-ü sülûk çok önemseyen ve kendisi de seyr-ü sülûk erbabı olması vesilesiyle bu yolun hakikatlerine vakıf olan Köstendilli pek çok beyanda bulunmuştur. Seyr-ü sülûkun esaslarını belirten Köstendilli halvet, uzlet, riyazet, zikir, ibadet, takva, tecelli, tevekkül, esma, ism-i azam ve tarikat gibi bu konu içerisinde yer alan kavramları açıklamıştır. Köstendilli, Hz. Peygamber'e tabi olmanın ilk sırada geldiğini belirterek, Kur'an ve sünnete riayete sık sık vurgu yapmıştır. Bir bakıma felsefi tasavvufun konusu diyebileceğimiz fiil-sıfat-zat kavramları ile ilgili izahlarda bulunması, bir Osmanlı dönemi şeyhi olması hasebiyle ayrı bir önem taşımaktadır. Zira onun tasavvufu ile ilgili temel meselelerdeki açıklamaları, dönemi ve etkilerini anlamak için araştırmacılara ışık tutmaktadır. Bunların yanında o, zahir-bâtın dengesinden bahsetmiş, gerçek ilmin mahiyetini izah yoluna gitmiştir. İslam, iman, tevhid, akıl, irade kavramlarını kendi üslubuyla açıklayarak tasavvufun bu kavramlara bakışını özetlemiştir. Cennet-cehennem, şeytan, ruh gibi muğayyebâtın olan mevzularda da değinmiştir. Ayrıca dünya ve ahiret ilişkisini, insanın bu iki boyut arasındaki mahiyetini ortaya koyarak yol gösterici bir tavır sergilemiştir. Eserde dikkat çeken en önemli şeylerden birisi de Köstendilli'nin hatırı sayılır miktarda ayete, hadise, sahabe ve velî sözüne ilişkin yaptığı işari izahıdır. Bu durum, bir taraftan onun ilmî donanımını ortaya koymakta, diğer taraftan işari tefsir ve şerh geleneğine katkı sunmaktadır.

Ceyhan, eserin neşrini Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları no. 345'te yer alan tek nüshadan yapmıştır. Bu nüsha Şeyh Şuayb Şerefeddin el-Gülşenî (ö. 1911/1329) tarafından istinsah edilmiştir. Ceyhan'ın belirttiğine göre eserin kütüphanelerde başka bir nüshası bulunmamaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı olan nüshanın muhtevası ise bu esere ait değildir (ss. 42-43).

Eser, birkaç Farsça ve Türkçe telvih dışında Arapçadır. Asıl metinde müstensihin mukaddimesi yer almaktadır. Ayrıca müstensih bazı müşkil olan kelimeleri derkenarda izah etmiş, metnin neşrinde "müstensih notu" ile bunlara yer verilmiştir. Asıl metinde Köstendilli Ali Efendi'nin sözleri "telvîh-i şerîf" ve "telvîh-i sübhânî" terkihiyle başlıklandırılmıştır. Ceyhan tarafından yapılan tahkikli metinde ayet ve hadislerin tahriri yapılmış, gerekli durumda hadislerin farklı rivayetlerine ve beyitlerle ilgili dipnotlara yer verilmiştir. Ayrıca eserde *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, *Fusûsu'l-hikem*, *Mesnevî*, *Hilyetü'l-evliyâ*, *Gülşen-i Râz*, *Tefsîru'l-Kur'ân* gibi, atıf yapılan klasik İslam ve tasavvuf eserleri dipnotlarda belirtilmiştir.

İbn Arabî'nin tasavvuf düşüncesini ifade eden ve Anadolu'da Sadreddin Konevi (ö. 1274/673) ile başlayıp Davud-i Kayseri (ö. 1350/751), Molla Fenari (ö. 1431/834) gibi isimlerle devam eden Ekberi gelenek, XVI. yüzyılda da önemli isimlerle temsil edilmiştir. İdris-i Bitlisi (ö. 1520/926), Sofyalı Bâli Efendi (ö. 1553/960) ve Aziz Mahmud Hüdayî'nin şeyhi Üftade Muhammed Muhyiddin (ö. 1580/988) isimleri bu yüzyılın önemli isimlerindedir. İncelediğimiz eser ışığında, yansıttığı düşünce yapısı ve muhtevası itibarı ile Köstendilli Ali Efendi'yi de Ekberiliğin bu yüzyıldaki önemli temsilcileri arasında gösterebiliriz. Köstendilli'nin hem Halvetî şeyhi olması hem de Ekberi düşünce sistemine yaslanması, eserin Osmanlı tasavvuf tarihinde Ekberi gelenek ve tarikat erbâbı ilişkisine dair araştırmalar açısından önemini göstermektedir. Diğer taraftan ehlibeyit, Hz. Ali ve neslini sevmek anlamına gelen *tevellâ* ile ehlibeyit, Hz. Ali ve neslini sevmeyenlerden uzak olmak anlamındaki *teberrâ* anlayışını benimsemesi, onun Bektaşilikle irtibatını göstermektedir. Ceyhan da kitabında "Veciz sözlerinden anlaşıldığı kadarıyla tasavvufî maksatları kendisinde gerçekleştirmiş bir sûfi olan Köstendilli Şeyh Ali Efendi, Halvetî, Ekberî, Bektâşî meşreplerinin dikkate değer bir terkihini ortaya koymuş gözükmektedir." (s. 9) cümlesiyle onun tasavvuf tarihi araştırmalarındaki önemini ifade etmiştir. Farklı meşrepleri bir araya getiren ve oldukça verimli bir tasavvufî düşünceye sahip olan Köstendilli Ali Efendi'ye aidiyeti tespit edilen eserin tasavvuf tarihi araştırmalarına ciddi katkılar sunacağı umulmaktadır.